

İslam ve Batı İlişkileri Tarihi Üzerine Bir Tahlil: Ben, Öteki ve Ötekisi

Ben, Öteki ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş, İbrahim Kalın, İnsan Yayınları, İstanbul 2020, 560 s., ISBN 9789755748054

Semanur Karagözoğlu¹

Giriş

Prof. Dr. İbrahim Kalın, 2014 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Sözcülüğüne atanmıştır. Çeşitli üniversitelerde İslâm-Batı ilişkileri üzerine dersler veren Kalın'ın İslâm felsefesi, İslâm-Batı ilişkileri ve Türk dış politikası üzerine yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır. "İslâm ve Batı", "Barbar, Modern, Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar", "Ben, Öteki ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş" bu kitaplarından bazılarıdır. Kalın, felsefe alanında da çalışmalarda bulunmuş, Molla Sadra'nın varlık görüşü ve bilgi felsefesi üzerine doktora yapmıştır.

Akademisyen ve bürokrat İbrahim Kalın "Ben, Öteki ve Ötesi" (2016) kitabında, İslâm ve Batı ilişkilerini iki temel parametre üzerinden inceler. Yazar, eserinde ilk aşamada İslâm ve Batı toplumlarının tarihi süreçte gelişen ilişkilerini değerlendirir ve bu ilişkilerin önemli duraklarını tespit eder. İki dünyanın geçmiş, şimdi ve gelecek sarkacında birbirine temas ettikleri noktaları açıklar. İkinci olarak iki medeniyetin birbiriyle kesiştiği noktada oluşan "ben" ve "öteki" çatışmasını ele alır. "Ben" tasavvurunun "öteki" algısına bağlı olduğunu vurgular ve bu ötekileştirme sürecine etki eden din, tarih, siyaset, etnik kimlikler gibi dinamikleri tahlil eder.

¹İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 3. sınıf öğrencisi. semakaragozoglul34@gmail.com

(Bu yazı Young Academia, Server Genç Hanımlar Derneği iş birliğinde Dr. Sema NOYAN yönetiminde "Oryantalizm ve Ötekileştirme Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

1. İslâm-Batı İlişkileri

İbrahim Kalın, İslâm-Batı ilişkilerinin daralan ve genişleyen boyutlarını tespit etmeden önce İslâm ve Batı kelimelerinin karşılık geldiği anlamları açıklar. İlk bölüm “Kelimelerin Büyüsü”nde, İslâm ve Batı kavramlarının tarihten dine, kültürden sanata, felsefeden bilime ve siyasete kadar pek çok dinamikle ivme kazandığını belirtir.² İslâm, Kur’an ve sünnet çerçevesinde şekillenen bir din olduğu gibi inanç ve ahlâk nizamının estetik, tarih ve kültürde ifadesini bulduğu bir medeniyete de işaret eder. Kalın, bu anlamda, Doğu ve Batı kavramlarını mekân ve coğrafyanın ötesinde kültürel bir çerçevede açıklamış olur.

İbrahim Kalın, bu kavram tahlilinden sonra iki dünyanın ontolojik mukayesesini yapar. Batılı bilinç Doğu’yu sistemin dışına öter ve onu bir “öteki” olarak damgalar. Kendisini tarihin merkezinde ve insanlığın üstünde gören Batılı bilinç, söz konusu “öteki”yi ilkel, muhtaç, geri kalmış olarak görür. Batı, bu görevi bir misyon edinmiştir. İbrahim Kalın burada, ilk Nobel edebiyat ödülünün sahibi Rudyard Kipling’in İngiliz sömürgeciliğini meşrulaştıran ünlü şiiri “Beyaz Adamın Yükü”nü alıntılar. Beyaz adam, merkezin (Avrupa) dışına itilen tüm toplumları medenileştirmeye çalışacak, buraya barış getirmek için en kanlı sahneleri göze alacaktır. Bu misyon emperyalizme hizmet etmek için Çinlilere, Afrikalılara, Latin Amerikalılara ve diğer ilkel kabul ettiği tüm topluluklara medeniyet kisvesi altında kaosu getirecektir. Batı’nın bu hareketi esasen kendi kimliğini inşa etmesine temel oluşturmuştur. Batı, Doğu’ya bakarken aslında kendisine tersten bakmış, Doğu’yu Doğululaştırarak kendisini tanımlamıştır.

İbrahim Kalın, İslâm-Batı ilişkileri tarihinde bir kırılma noktası olan Endülüs’e ayrı bir parantez açar. “Convivencia’dan Reconquista’ya Endülüs İslâmı” başlığı altında 711 ile 1492 yılları arasına yayılan dönemi söz konusu eder. *Convivencia* ve *reconquista* terimleri üzerinde durur ve bu çok kültürlü medeniyet havzasının Avrupa eliyle nasıl silindiğini anlatır.

---

² İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul 2020, s.25-45.

Kitabın sonunda üç önemli ek paylaşan Kalın, Ebu'l-Beka Salih b. er-Rundi'nin "Feryâdnâme" olarak da bilinen mersiyesinin tamamına bu eklerde yer verir. Feryâdnâme, er-Rundi'nin Kurtuba, İşbiliye ve Ceyyan gibi şehirlerin 1220'li yıllardan itibaren kaybedilmesi üzerine kaleme aldığı bir mersiyedir. Bir diğer ekte, "Endülüslü Müslümanların Sultan Bayezid'de Gönderdiği Şiir-Mektup"a yer verilir. Endülüslü Müslümanlar bu mektupta başlarına gelen felaketi anlatırlar. Granada'nın nasıl zayıf düştüğünü, halk olarak teslim anlaşmasına nasıl boyun eğmek zorunda kaldıklarını dile getirirler. Üçüncü ekte Sultan Abdülhamid ile 1881-1885 yılları arasında Amerika'nın Türkiye elçiliğini yapmış olan Lew Wallace arasında geçen bir dostluk hikâyesi yer alır. İlk kez yabancı bir ziyaretçiyle el sıkışan Sultan Abdülhamid, Wallace ile diplomatik ilişkileri aşan bir dostluk geliştirir. Kalın, "ben" ve "öteki" çatışmasını Osmanlı ve Amerika temsilinde uzlaştırır.

2. Ben ve Öteki

Yazar, İslâm ve Batı ilişkilerini ana hatlarıyla inceledikten sonra "ben" ve "öteki" portresini çizer. Bu portreyi tarafsız bir açıyla çizen yazar, ötekini ötekileştirmeden çalışmasına devam eder. Yaptığı değerlendirmelerde oksidentalist bir bakışın uzağındadır. Kalın, oksidentalizmi bir tuzak olarak niteler.³ Batı dünyası kendi sorunlarını, çatışma ve kırılmalarını İslâm dünyası üzerinden tartışmıştır. Yazar, aynı hataya Müslümanların da düşmemesi gerektiğini vurgular. Oksidentalizm, Doğu'yu tanımlarken çıkış noktası olarak oryantalizmin kavramlarını kullanır ve farkında olmadan yine oryantalizme hizmet eder. Klişelerin tekrar edilmesi, Batı dünyasının "ben" olmaya ve merkezde kalmaya devam etmesi anlamına gelmektedir. Kalın'ın çalışmasında Batı medeniyeti, arzularla şekillenen bir kurgu yahut nesne değildir, tarihsel bağlamında ele alınan bir medeniyet sürecidir. Kalın, bu anlamda kurgusal bir imaj resmetmez. Müslüman bir zihin ve bilinçle hareket eder ve ötekini reddetmeden eleştirir. Bu şuurlu hareket, bir uzlaşma zeminini de beraberinde getirir. İki medeniyetin de oryantalizm ve oksidentalizm tuzaklarına düşmeden eleştirel bir yaklaşımla uzlaşabileceğini belirtir. Kalın'a göre farklılıklar ve zıtlıklar

---

³ Kalın, *a.g.e.*, s. 431.

her zaman bir çatışma nedeni olmak zorunda değildir. Tekdüze kurgu ve imajlardan uzak iyi bir iletişim, uzlaşmayı sağlayabilir.

Kalın, çalışmasında, bu alanda yapılan diğer çalışmalardan ayrı olarak kavramlar üzerinde genişçe bir tahlil yapar. Doğu ve Batı kavramlarını mekân/coğrafya çizgisinden çıkararak kültürel anlamda ele alması bunu kanıtlar niteliktedir. Zira teolojik gerekçelerle öteki konumuna getirilen bir din olarak İslâm, aslında geniş bir medeniyeti de çağrıştırmaktadır. Yazar, İslâm'ın kültürel boyutunu göstererek aynı zamanda uzlaşmayı medeniyet kolundan sağlamayı düşünür. Klâsik dönem ve modern dönem ilişkileri arasında bir sarkaç gibi gidip gelen ben ve öteki, her zaman çatışmak zorunda değildir. Sarkacın durduğu ve iki medeniyetin birbirini tanıdığı, birbirinden ilham alabildiği zamanlar da olabilir. İdeolojik çatışmalar ya da teolojik hesaplaşmalar bir ön yargı oluşturmamalıdır. Bu çatışma ya da hesaplaşmaların sürekli olacağı vehmine kapılmadan bir diyalog kurulmalıdır. Yazar, çalışmasında ortaya koyduğu bu fikirleriyle Rudyard Kipling'in "Doğu Doğu'dur, Batı Batı'dır/ve bu ikili hiçbir zaman bir araya gelmeyecektir..." tezini temelden sarsmış olur. İbrahim Kalın'ın bu çalışmasını, İslâm-Batı tarihini inceleyen diğer çalışmalardan ayıran özellik, bir çözüm önerisini de barındırıyor olmasıdır. "Ben, Öteki ve Ötesi"nde, İslâm-Batı ilişkileri ve onun arka planında gelişen ben ve öteki çatışmasını çözüm reçetesiyle birlikte takip edebilmek mümkündür.

Yazar, Klasik dönem ve modern dönemin tarihi seyrini inceledikten sonra şimdiki ilgilendiren İslâm/terörizm konusuna değinir. İslâm-Batı ilişkileri çalışmalarından ayrılan bu eleştiri, günümüz sorunlarına da bir ayna tutar. Kalın, siyasetçi olması nedeniyle bu ilişkiler ağının muhatabı olarak Batı'nın terörizm suçlamasını ağır şekilde eleştirir. Bu haklı eleştiri, İslâm'la terörün özdeşleştirilmesine dâir yanılığını bütün gerçekliğiyle bir ayna gibi gösterir.

İbrahim Kalın, Ortaçağ ve Aydınlanma dönemlerinde köksüz argümanlarla yaratılan İslâm korkusunun, yakın dönemde İslamofobiye dönüştüğünü belirtir. İlk defa 1990'larda kullanılmaya başlanan "İslamofobi", özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra yükselişe geçen ve devlet adamlarının politik ağzında şekillenen İslâm

karşıtlığı keskin bir düşmanlık söylemini işaret eder. Müslümanlara karşı bilinçli bir nefret, düşmanlık ve aşağılamayı karşılayan bu kavram, ırkçılık ve ayrımcılığı da niteler. Kalın, "Eurabia" kelimesine de dikkat çeker. Eurabia, Batı ve Bernard Lewis gibi tarihçilerin elinde zamanla anlamını değiştirmiş, Avrupa'nın Müslüman nüfusun çoğunluğuyla ezileceğinden ve Müslümanların eline geçeceğinden endişelenen İslamofobların başvurduğu bir kavram olmuştur. Avrupa, toplumda görülen yabancılaşma, yaşlanma gibi kendi toplumsal sorunlarını öteki üzerinden tartışmaktadır.

Yazar, modernizm eleştirisinde Nurettin Topçu, Cemil Meriç ve Peyami Safa'nın tezlerine de yer verir. Topçu, medeniyetin evrenselliğine vurgu yapar ve tüm insanlığın malı olduğuna inanır. Taklitçilik üzerinde duran Meriç, Batı'nın taklit edilmesinin İslâm dünyasını özne olmaktan çıkaracağını söyler. Batı'nın kültürüne karşı cevherimizde bulunan irfanı öne çıkarır ve irfana dayandığımız müddetçe kendimizi gerçekleştirebileceğimizi söyler. Kalın, Peyami Safa'ya gelince, onun Türk modernleşmesine karşı radikal tavrını ve Avrupa merkezli tarih anlayışını eleştirir. Peyami Safa, Avrupa'nın ilim, sanat, hukuk, siyaset ve ahlâk değerlerini daha da evrensel hale getirip bu evrensel hakikatler zincirine katılmayı istemektedir. Bir anlamda sekülerliğin altına girerek Avrupalılaştırmanın mümkün olabileceğine inanır.⁴ Kalın'ın burada tenkit ettiği, Avrupa'nın eleştirel bir gözden uzak tutuluşu ve Avrupa merkezli tarih anlayışının savunuluşudur. Kalın'ın, Nurettin Topçu ve Cemil Meriç'in çizgisini takip ettiği iddia edilebilir.

Kitapta, Avrupalı Müslüman düşünürler René Guénon⁵ ve Muhammed Esed'den⁶ de bahsedilir. Guénon ve Esed, Avrupa'da doğup Batı kültürüyle yetişen ve İslâm'ı seçerek Batı dünyasına eleştiriler getiren aydınlardır. Guénon, insanlık tarihine yön

---

⁴ Kalın, *a.g.e.*, s. 390-391.

⁵ René Guénon (Müslüman adıyla Abdülvâhid Yahyâ 1886-1951), Fransız ve Katolik bir ailenin çocuğu olup sonradan Müslüman olmuştur. "Gelenekselcilik" (Traditionalism) ekolünün kurucularından kabul edilir. *East and West* (Doğu ve Batı) ve *The Crisis of the Modern World* (Modern Dünyanın Bunalımı), (New York: Sophia Perennis, 2002) adlı eserlerinde Batı dünyasında yaşanan metafizik kırılmayı tartışır.

⁶ Yahudi asıllı siyaset adamı ve gazeteci Leopold Weiss (1900-1992), Müslüman olup Muhammed Esed adını almıştır. Avrupa ve İslâm arasında ortak bir kültürün inşa edilmesinin gerekliliğinden bahseder ve öne sürdüğü fikirlerle iki medeniyeti uzlaştırmaya çalışır. *Mekke'ye Giden Yol* adlı eseri birçok dile çevrilmiştir.

veren metafizik çerçevenin dışına çıkan Batı dünyasının yaşadığı sapmayı anlatır. Batı, kadim gelenekten kopmuş, Doğu da bu geleneği yaşatma konusunda bocalamaktadır. Detaylı bir modernite eleştirisi yapan ve bu eleştiride maneviyat çizgisini takip eden Guénon, yazar tarafından dikkatle ele alınır. Çağdaş İslâm düşüncesinin önemli isimlerinden Esed, İslâm ve Batı dünyasındaki mesafenin aşılması için Müslüman dünyasının kararlı ve kendinden emin olmasını önerir. Ayrıca Batı'nın da "ahenk ve huzur" a İslâm'la kavuşabileceğini vurgular. Kalın, Batı'nın materyalist tavrını eleştirip İngiliz emperyalizmine cephe alan ve Avrupa'yı idealize etmekten kaçınan Pickthall'in⁷ düşüncelerini de dile getirir. İbrahim Kalın'ın modernite eleştirileri ve İslâm'a duydukları yakınlık nedeniyle bu isimlerin görüşlerine yer verdiği söylenebilir.

Sonuç

İslâm ve Batı ilişkileri tarihini akademisyen rolüyle bilimsel bir metin halinde sunan Kalın, bürokrat kimliğiyle de bu ilişkideki çatışmaya bir reçete sunar: İslâm-Batı ilişkilerindeki iki taraflı algının mutlak ve değişmez olduğunu düşünmenin hata olduğunu ifade eder. "Ben" in kendisiyle barışık olduğu bir zeminde "öteki" ile geliştirilen ilişkinin iyileşeceğini ve bu iyileşmenin daha adil bir düzeni inşa edeceğini öne sürer. Yazarın öne sürdüğü bu fikirlerin ışığında söylenebilir ki, Batı dünyası, kendini üstün konumda görmekten vazgeçerek farklı kültürlerle zenginlik olarak baktığı sürece diğer toplumları da kuşatabilecektir. Doğu toplumları da geri kalmışlık ve kurban edilmişlik psikolojisinden uzaklaşmaları neticesinde Batı medeniyetiyle eşit seviyede ilişki kurabilecektir. Modern döneme geçilmesiyle birlikte Batı tarafından "nesne" kisvesi giydirilen İslâm dünyası, "özne"liğini hatırlayarak işe koyulacaktır. Geçmişini ayırtırmayan ve geçmişiyile barışık bir İslâm dünyası, kendine güven duygusunu telkin edebildiği sürece özneliğini koruyacaktır. "Ben" ve "öteki", bir nesne-özne rolünün kesin sınırlarına hapsedilmemelidir. İki dünyanın birbirine dönük algıları mutlak ve değişmez olmamalı ayrıca kurgusal bir Doğu/Batı imajı yaratmaktan kaçınılmalıdır. Sonuç olarak iki medeniyet de ahlâkî

---

⁷Marmaduke William Pickthall (1875-1936), İngiliz romancı, seyyah, gazeteci ve yazar. Kur'an'ı İngilizceye çevirmiştir.

temellere dayanarak sorumluluklarını gerçekleştirmek şartıyla barış içinde yaşayabilecektir.

Batı dünyası, tarihin ilk dönemlerinden bu yana bir çatışmanın içerisinde savrulmaktadır. Tabiata, âleme ve Tanrı'ya hırsla bakmakta, evrenle kavgalı olmakla her şeye hükmedeceği düşüncesini taşımaktadır. Oysa "öteki"ne ayna tuttuğunda görecektir ki, insan, mânâ dolu bu evrenin hikmetlerini keşfettiğinde huzura kavuşacaktır. Huzura ötekiyle çatışarak değil, ancak "ötesi"ni bularak kavuşulacaktır. "Öteki", bu anlamda eksik olan ve dışarıda tutulan olmamalı, "ötesi"ni keşfetmeye yardım eden bir ayna olmalıdır.